

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
д.е.н., проф. Козак Ю.Г.

“ _____ ” _____ 2016 р.

ВИПУСКНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності «міжнародна економіка»

за темою:

**«Формування міжнародної конкурентоспроможності приморських
регіонів України (на прикладі Одеського регіону)»**

Виконавець

студентка 43 групи факультету
міжнародної економіки

Бондаренко Ольга Ігорівна _____

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри МЕВ

Уханова Інна Олегівна _____

Одеса 2016

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
Розділ 1 Теоретичні основи формування міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів	5
1.1. Сутність міжнародної конкурентоспроможності регіону.....	5
1.2. Фактори формування міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів.....	9
1.3. Методичні підходи оцінки міжнародної конкурентоспроможності регіону.....	13
Висновки до розділу 1.....	18
Розділ 2 Аналіз міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів України (на прикладі Одеського регіону)	19
2.1. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності Одеського регіону.....	19
2.2. SWOT- аналіз факторів міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону.....	30
2.3. Аналіз складових елементів та розрахунків інтегрального показника міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону.....	34
Висновки до розділу 2.....	44
Розділ 3 Пропозиції щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону.....	45
3.1. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону за рахунок активізації транскордонного співробітництва.	45
3.2. Транспортні кластери як чинник підвищення міжнародної конкурентної позиції Одеського регіону.....	50
3.3. Інноваційно-інвестиційні заходи як фактор підвищення міжнародної конкурентної позиції Одеського регіону.....	55
Висновки до розділу 3.....	64
Висновки	66
Список використаних джерел.....	71

ВСТУП

За умов глобалізації підвищується роль регіонів, як самостійних учасників міжнародних конкурентних відносин. Саме в даному контексті особливої важливості набуває проблема формування міжнародної конкурентоспроможності регіону як самостійного суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності.

Дослідженням проблематики міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону присвячено праці багатьох науковців, серед яких можна виокремити Л.П. Альошкіна, І.В. Брикова, М.І. Назарова., Л.М. Яремко. В результатах, викладених науковцями у статтях та монографічній літературі, визначено поняття регіональної міжнародної конкурентоспроможності, наведено аналіз стану міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону, проаналізовано чинники, що здійснюють суттєвий вплив на її формування та підтримку. Зазначені праці містять ґрунтовий аналіз щодо окремих чинників міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону, однак визначення міжнародної конкурентоспроможності регіональному рівні є досить динамічним питанням та потребує постійного, цілісного моніторингу задля вирішення проблеми її подальшого підвищення. Особової актуальності дана проблема набуває в умовах приєднання України до європейського економічного простору.

Сучасний стан розвитку міжнародних економічних зв'язків України висуває необхідність вирішення проблеми підвищення регіональної міжнародної конкурентоспроможності, особливо приморських регіонів. Аналіз стану міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону та чинників її формування дозволить підвищити конкурентоспроможність України у світовій системі в цілому. Вищезазначене відбиває актуальність теми випускної роботи.

Мета роботи. На основі дослідження, аналізу та узагальнення особливостей формування міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону розробити пропозиції щодо її підвищення.

Завдання роботи полягають у наступному:

- дослідити міжнародної конкурентоспроможності регіону;

- вивчити методологічні основи формування міжнародної конкурентоспроможності регіону;
- дослідити фактори формування міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону;
- визначити методики оцінки міжнародної конкурентоспроможності регіону;
- проаналізувати сучасний стан включення Одеського регіону у систему зовнішньоекономічних зв'язків;
- здійснити аналіз рівня міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону;
- розробити пропозиції щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону.

Об'єктом дослідження є процес формування міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів.

Предметом дослідження виступають теоретичні основи та організаційно-економічні рішення щодо підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону України.

Методологічною основою випускної роботи складають теоретичні положення економічної науки, наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, присвячені проблемам формування міжнародної конкурентоспроможності регіонів. У роботі було використано наступні загальнонаукові та спеціальні методи: методи узагальнення та синтезу, статистичного та економічного аналізу, SWOT-аналіз, графічні методи аналізу міжнародної конкурентоспроможності.

Інформаційною основою дослідження виступають закони та інші нормативно-правові документи, монографічна та наукова література, Інтернет-джерела, статистична інформація Державної служби статистики України та Міністерства економіки.

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу широкого спектра теоретичних та аналітичних джерел щодо проблеми міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону та визначення напрямків щодо її підвищення зробимо такі висновки:

1. Враховуючи наукові доробки вчених-економістів, що досліджують проблеми міжнародної конкурентоспроможності регіону, можна визначити дану категорію як стан оптимального використання факторів конкурентоспроможності регіону в порівнянні з іншими регіонами спрямованих на досягнення економічного розвитку та зростання територіальної одиниці, здатність регіону підтримувати конкурентні позиції на світових ринках у порівнянні з регіонами інших країн – суперників шляхом оптимального використання природних та набутих факторів конкурентоспроможності, що в свою чергу призводить до економічного зростання та розвитку країни.

1. Серед найважливіших чинників міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів виділимо наступні Внутрішні фактори міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів: географічне положення, науково-технічний потенціал, економічний потенціал, трудовий потенціал. Зовнішні фактори

міжнародної конкурентоспроможності приморських регіонів: макроекономічна та політична ситуація, геоекономічне та геополітичне положення.

2. Серед підходів щодо оцінки міжнародної конкурентоспроможності регіону вважаємо необхідним виділити: SWOT-аналіз та графічні методи. SWOT-аналіз характеризується універсальністю, гнучкістю та може використовуватися як для оперативної оцінки, так і для стратегічного планування на тривалий період. Многокутник конкурентоспроможності дає можливість зобразити рівень конкурентоспроможності факторів графічно. Зображуючи на одному малюнку багатокутники конкурентоспроможності для різних регіонів, легко провести аналіз рівня їх конкурентоспроможності за різними чинниками. Його перевагами, з нашої точки зору, є простота, легкість і швидкість здійснення, а головне – наочність. Однак жодна із методик не дає змоги об'єктивно оцінити рівень конкурентоспроможності регіону, тому необхідно використовувати комплекс методик задля отримання адекватної оцінки конкурентоспроможності регіону.

3. Аналізуючи ЗЕД Одеського регіону слід зазначити важливість транзитного положення Одеського регіону. Область розташована на перехресті міжнародних транспортних магістралей, є складовою міжнародних транспортних коридорів: Пан-Європейський №9, Гданськ – Одеса, Європа – Кавказ – Азія.

4. Одеська область також входить до складу Єврорегіону “Нижній Дунай”, що створило нові можливості співробітництва у різних галузях між прикордонними регіонами Республіки Молдова, Румунії та України.

5. Загальний обсяг експорту товарів Одеського регіону у 2015 році становив 1727,5 млн. дол. США, що становить у % до 2014 року – 97,1 (-2,9%). Імпорт товарів досяг рівня 980,9 млн. дол. США та зменшився у порівнянні з 2014 роком на 57.5%. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами позитивне: експорт товарів перевищує імпорт на 746,6 млн. дол. США. У 2015 році у порівнянні з 2010 експорт товарів збільшився на 2,5%, імпорт – зменшився на 27.8 %. Станом на 2015 рік головним споживачем товарів була Туреччина 277,3 млн. дол. США, за імпортом посідає також перше місце - 191,7 млн. дол. США.

6. Загальний обсяг експорту послуг Одеського регіону у 2015 році становив 878,6 млн. дол. США, що становить у % до 2014 року –86,1%, (-13.9%). Імпорт послуг досяг рівня 128,8 млн. дол. США та зменшився у порівнянні з 2014 роком майже на 40,8,%. Сальдо зовнішньої торгівлі послуг позитивне: експорт товарів перевищує імпорт на 749,8 млн. дол. США У 2015 році у порівнянні 2010 експорт послуг зменшився на 24,5 %, а імпорт – зменшився на 36% Станом на 2015 рік головним споживачем товарів була Швейцарія (115,8 млн. дол. США), за імпортом перше місце, також, посідає Швейцарія(102,3 млн. дол. США)

7. Прямі іноземні інвестиції на 2015 року становили 1337,4 млн. дол. США (обсяг зменшився на 93,4 млн. дол. США або на 6,6 у порівнянні з даними 2014 року). У Одеський регіон інвестовано у 1164 підприємства . За період з 2010 по 2015 обсяг інвестицій в регіон показує позитивну тенденцію. У 2015 році з порівнянні з 2010 обсяг ПІІ збільшився на 20,7%. Серед країн світу лідерами прямого іноземного інвестування в економіку міста у 2015 році були: Кіпр (36,4% від загального об'єму), Велика Британія (8,5%), Нідерланди (12,1%), США (3,7%), Німеччина (4,6%).

8. На основі SWOT-аналізу визначено такі сильні й слабкі чинники (сторони) та можливі зовнішні впливи (можливості та загрози) на подальший соціальний та економічний розвиток Одеської області: ключовими факторами міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону є: потужний промисловий потенціал; потужний міжгалузевий транспортний комплекс; розгалуженість транспортної системи; членство у європейських міжрегіональних об'єднаннях, вигідне географічне розташування. Серед чинників, що стримують розвиток міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону слід відзначити наступні: незадовільна структура зовнішніх інвестицій, незадовільний стан транспортної інфраструктури, обмеженість мінерально- сировинної бази, висока зношеність основних засобів.

9. Для аналізу міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону ті серед інших регіонів України обрано індекс глобальної конкурентоспроможності та побудовано багатокутник міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону в порівнянні з середнім значенням індексу міжнародної конкурентоспроможності

регіонів України. Як свідчать результати підрахунку у 2014 році Одеська область опинилась на 3-му місці за загальним індексом глобальної конкурентоспроможності серед регіонів України, що відповідає 72-му місцю в глобальному рейтингу 148 країн світу. У порівнянні з 2013 роком оцінки Одеської області зросли по всіх субіндексами міжнародної конкурентоспроможності. У бальних оцінках у порівнянні з 2013 роком Одеський регіон поліпшив свій результат по 7 з 12 складових конкурентоспроможності. Найбільше падіння відбулося за ефективністю ринку праці та технологічної готовності. Як показують результати аналізу індексу глобальної конкурентоспроможності, Одеському регіону насамперед потрібні дії, спрямовані на покращення якості інститутів і розвитку фінансового ринку. Особливої уваги потребує підвищення інноваційної складової.

10. За розрахованим загальним інтегральним індексом міжнародної конкурентоспроможності Одеський регіон посідає перше місце.

11. За результатами побудови матриці БКГ експортні товари Одеського регіону, а саме: живі тварини; продукти тваринного походження та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості відносяться до “Знаків питання”. Їм властива низька частка ринку, але високі темпи зростання. Щоб підвищити їхню ринкову долю необхідні великі витрати. До “Зірок” з переліку товарів не належить жодна з розглянутих категорій. Продукти рослинного походження належать до категорії “Дохлі собаки”. Їм властива низька відносна частка на ринку, низькі темпи зростання ринку. Дохід принесений ними і рентабельність малі. Готові харчові продукти відносяться до категорії “Дійні корови”. Витратних інвестицій «дойні корови» не вимагають, приносячи при цьому стабільний і високий дохід. З послуг, а саме: послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій, ділові послуги, послуги, пов'язані з подорожами транспортні послуги, жодна не належить до “знаків питання” чи “дойних корів”; послуги, пов'язані з подорожами, транспортні послуги та ділові послуги належать до “Зірок”. Вони володіють найвищими темпами ринкового зростання і займають найбільшу частку на ринку. Вони популярні, привабливі, перспективні, швидко розвиваються, але при цьому вимагають значних інвестицій в себе.

12. Вважаємо, що одним із найбільш дієвих інструментів підвищення конкурентоспроможності Одеського регіону в рамках транскордонного співробітництва є активізація участі у єврорегіонах. Попри значне поліпшення рівня міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону в рамках єврорегіону “Нижній Дунай”, його діяльність необхідно підвищувати за рахунок наявних можливостей.

13. Досвід багатьох країн свідчить, що важливим засобом підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіону є кластери. Структура економіки Одеського регіону та наявний потенціал говорять про доцільності формування морського кластеру, що обумовлено необхідністю змін в організації діяльності морегосподарського комплексу Одеського регіону з метою використання переваг регіону для підвищення міжнародної конкурентоспроможності, морський кластер дозволить витримати натиск глобальної конкуренції в Чорноморському регіоні і забезпечити реалізацію задач регіонального інноваційного розвитку.

14. Одним з головних факторів підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону є інноваційно-інвестиційна складова. Пріоритетними шляхами стимулювання ПІІ в Одеський регіон мають бути: покращення інвестиційного клімату; розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури, створення сучасної системи державних гарантій захисту іноземних інвестицій; інформаційно-аналітичне забезпечення суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності. Підвищення інноваційної складової Одеського регіону можливо також за рахунок: розроблення законодавчої, нормативно-правової та науково-методичної бази для підтримки та розвитку інноваційних структур різних типів; запровадження бюджетної підтримки розвитку інноваційної інфраструктури; розвиток мережі регіональних інноваційних структур: інноваційних центрів, новітніх бізнес-інкубаторів і центрів трансферу технологій; створення наукових парків на базі провідних вищих навчальних закладів; формування інноваційно-активних територій (технополісів, наукових парків).

Список використаних джерел

1. Альошкіна Л.П. Регіональний аспект здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні // Зовнішня торгівля, 2013. - №2 - С.51-58.
2. Балака Г.А. Сучасний стан та перспективи прямого інвестування в Одеський регіон // Зовнішня торгівля, 2014. – №4. – С. 32-36.
3. Беленький П.Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності / П. Ю. Беленький // Вісник НАН України. 2010. – № 5. – С. 34-48.
4. Бородавкіна Н.Ю. Внешнеэкономическая деятельность в регионе как объект моделирования / Н.Ю. Бородавкіна // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. - 2010. - №1 (57). – С. 47-54.
5. Брикова І. В. Теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності регіону / І. В. Брикова // Економіка та підприємство.– 2005. – № 15. – С. 4-37.
6. Вантажобіг морських торгових портів України за 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ccb.at.ua/publ/analitika/gruzooborot_morskikh_torgovykh_portov_ukrainy_za_2015_god/2-1-0-120.

7. Гончарук Т. І. Конкуренція і конкурентоспроможність: зміст і розвиток в перехідній економіці: [Монографія] / Т.І. Гончарук. – Суми: ВВП Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2010. – 81с.
8. Герасимчук З. В. Конкуентоспроможність: теорія, методологія, практика: Монографія. / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк: Надстир'я, 2011. – 94 с.
9. Гуриева Л. Стратегия устойчивого развития региона / Л. Гуриева // Проблемы теории и практики управления. – 2012. – №2. – С. 46-57.
10. Державна служба статистики України [Електроний ресурс] – Режим доступу до веб-сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Єрмакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі / О.А. Єрмакова. – О.: Фенікс. – 2011
12. Єрмакова О. А. Регіон як самостійний суб'єкт міжнародних економічних відносин / О. А. Єрмакова // Актуальні проблеми економіки: наук. журнал. – 2010. - №4(106). – С. 169-175.
13. Єрмакова О. А. Роль кластерів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону / О. А. Єрмакова // Економіка промисловості: наук. журнал. – 2009. - №5. – С. 75-82.
14. Єрмакова О. А. Світовий досвід створення та функціонування морських кластерів / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. - Одеса: ОДЕУ, 2009. - №36. – С. 306-312.
15. Закон України „Про стимулювання розвитку регіонів” № 2850- IV від 08.09.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - №51. - ст. 548.
16. Закон України «Про транскордонне співробітництво» №1861-IV від 24.06.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - №45. - ст.499.
17. Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” № 959-XII від 16.04.1991 (Редакція станом на 28.06.2015) // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 29. - ст. 377.

- 18.Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2014. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – К:Фонд ефективне управління, 2014. – 208 с.
- 19.Изард У. Методы регионального анализа. Введение в науку о регионах / Уолтер Изард. – М.: Прогресс,2013. – 147с.
- 20.Кныш М. И. Конкурентные стратегии: Учеб. пособие.- СПб.: Б. и., 2012. – 94 с.
- 21.Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / Ю. Г. Козак, О. А. Ермакова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 331с.
- 22.Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Козак Ю.Г., та ін.]; За ред. Ю.Г. Козака [5-тє вид.] – К.: ЦУЛ, 2015. – 560 с.
- 23.Міжнародна торгівля / [Козак Ю.Г. та ін.]; За ред. Ю.Г. Козака, [5-тє вид.] – К.: ЦУЛ, 2015. – 560 с.
- 24.Концепція державної регіональної політики / Протокол Кабінету Міністрів України №32 від 2.07.2010 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку та будівництва України. – Режим доступу: <http://minregionbud.gov.ua/index.php?id=895>.
- 25.Кот Т.В. До питання оцінки міжнародної конкурентоспроможності: регіональний аспект // Вісник соц.-ек.досл. ВІП.34- 2014 – С. 90-95.
- 26.Мозгальова В.М. Основні конкурентноспроможні фактори Одеського регіону // Вісник соціально-економічних досліджень – 2011 - №2(4) - С.53-58.
- 27.Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво: посібник / Н.А. Мікула, В.В. Толканов. – Київ: видавництво Крамар, 2011. – 259 с.
28. Мікула Н.А. Єврорегіони: досвід та перспективи [Електронний ресурс] / Н.А. Мікула. // Регіональна економіка. – Режим доступу: <http://znc.com.ua/ukr/pub/book/book-mikula-2014/book-mikula-2014-p116-157.pdf>.
- 29.Назаров М. І. Конкурентоспроможність регіону: суть та властивості [Електронний ресурс] / М. І. Назаров // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2438>.
- 30.Овчарук В.В. Особливості оцінювання конкурентоспроможності регіонів // Вісник соц.-ек. досл.:ВІП.40 - 2010 - С.55-67.

31. Осипов В. М. Пріоритети соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я в контексті новітньої регіональної політики / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2014. - №2 (44). – С. 76-82.
32. Офіційний сайт головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]–Режим доступу до веб-сайту: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
33. Піддубний І.О. Піддубна А.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю регіону: Навч. посібник / Харківський національний економічний ун-т. — Х. : ВД "Інжек", 2013. —121с.
34. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та євро регіонів» №587 від 29.04.2010р. // Офіційний Вісник України. – 2011. - №18. - ст. 938.
35. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» №1001 від 21.07.2011 // Офіційний Вісник України. – 2012. - №30. - ст. 232.
36. Раєвнева О.В. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник / Раєвнева О.В. — Харків. Вид. ХНЕУ, 2012. — 170 с.
37. Регіональне управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах інтеграції України в глобальний економічний простір: метод. рек. / О. О. Труш, В. В. Говоруха, С. В. Белан та ін.; за заг. ред. О. О. Труша. - К. : НАДУ, 2010. - 36 с.
38. Соціально-економічний розвиток регіонів Українського Причорномор'я: теорія, методологія, практика: Монографія / За ред. академіка НАН України Б.В. Буркинського / Осипов В.М., Моліна О.В., Горячук В.Ф., Півоварчук І.Д., Єрмакова О.А. та ін. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2010. – 376 с.
39. Рябцев В.М. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Инфра-М, 2011. –137 с.
40. Федак Т. В. Регіональні фактори забезпечення конкурентоспроможності регіону // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. - Львів. - 2010. – 50 с.

41. Федорчук О.С Міжнародні потоки прямих іноземних інвестицій: сучасний стан та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / Федорчук О.С // Ефективна економіка. – Режим доступу <http://www.economy.nayka.com.ua/o1&z=2798>.
42. Харламова Г.О. Математичні методи, моделі в економіці / Г.О. Харламова // Актуальні проблеми економіки. - 2010. – №12(102). – С. 232-239.
43. Шульц С.В. Регіональна політика в Україні: еволюційні засади та стратегічні перспективи // Регіональна економіка, 2014.-№3 - С.26.
44. Яремко Л. Глобальна конкурентоспроможність регіону / Яремко // Регіональна економіка-2013.-№1.- С. 51-67.
45. A Study on the Factors of Regional Competitiveness [Electronic resource]. - Mode of access: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies.pdf.
46. Global Competitiveness Report 2009-2010 [Електронний ресурс] // The World Economic Forum. – Geneva, 2009. – 495 p. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf>.
47. Global Innovation Index 2012 [Electronic resource]. - The World Intellectual Property Organization. – Mode of access: www.globalinnovationindex.org.
48. Global Innovation Index 2014 [Electronic resource]. - The World Intellectual Property Organization. – Mode of access: www.globalinnovationindex.org.
49. Porter M.E. The Competitive Advantage of nations. London: London, 1990. 855 p.
50. National Innovation Strategies [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.pi.gov.pl/eng/chapter_86528.asp
51. Regional Economies as Knowledge Laboratories / P. Cooke, A. Piccaluga (eds.). Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar, 2004.
52. Saxenian A. Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128. Cambridge: Harvard University Press, 1994.
53. UNECE - National and regional strategies [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.unece.org/publications/124rw97.html>
54. Zander I. The microfoundations of cluster stickiness-walking in the shoes of the entrepreneur // Journal of International Management. 2004. 10. P. 151–175.